

Kalda, Mare 2008. Landscape with a whining shinbone: on a legend in the Estonian folk tale anthology by Friedrich Reinhold Kreutzwald. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 40, lk 45–72.

Klintberg, Bengt af 1990. Do Legends of Today and Yesterday Belong to the Same Genre? Rörich, Lutz & Wienker-Piepho, Sabine (toim). *Storytelling in Contemporary Societies*. Script Oralia 22. Tübingen, lk 113–123.

Valk, Ülo 2004. On the Discursive Foundations of Estonian Folkloristics: a Farmer's Field of Vision. Kõresaar, Ene & Leete, Art (toim). *Everyday Life and Cultural Patterns. International Festschrift for Elle Vunder*. Tartu: Tartu University Press, lk 265–272.

Väitekiri eesti mõistatuste sotsiokultuurilisest tähendusest

Piret Voolaid kaitses 30. juunil Tartu Ülikoolis väitekirja *Eesti mõistatused kui pärimusliik muutavas kultuurikontekstis*, mis keskendus eesti mõistatusliikide sotsiokultuurilisele tähendusele.

Eesti Rahvaluule Arhiivi kogudesse talletatud mõistatusetekorpuse ettevalmistus- ja uurimistöo võeti ette 1990. aastatel. Piret Voolaid osales tekstivariantide kopeerimis- ja korraldustöös Arvo Krikmanni kureeritud parömioloogiarühma liikmena, mis andis parima ettevalmistuse mahuka allikmaterjali tundmaõppimiseks ja tüpologiseerimiseks. Nii sai tema n.ö sellitööks mõistatuste alaliikide eritlemine. Kaitsitud magistrikraad (2005) on eeskujuandvaks asi-

töendiks selle kohta, et ka museoloogilise töö etapist kujuneb teadustöö.

Doktoriväitekirja sisupeatükid – aastatel 2006–2010 ilmunud artiklid – keskenduvad mõistatuste klassifitseerimisel ja elektrooniliste andmebaaside koostamisel esile tulnud žanriomaste tunnusjoonte vaatlusele nende sotsiokultuurilises tingituses. Autor on süüvinud paradigmuuutustesse rahvusvahelises kultuuri-uurimises. Sissejuhatuses jälgib ta uue lähenemisviisi valdavaks saamist rahvusvahelises folkloristikas 1970. aastatel ja sõnastab žanridünaamikaga arvestamise vajaduse kohta Dan Ben-Amose (1971: 6) hoiatuse, “et folkloori ei vaadeldaks ainult kui kultuuriprotsessi peegeldust [--], vaid seda ennast tuleb näha protsessina.” Autor tõdeb: “Mõistatused realiseeruvad kultuuris mitmekihiliselt: kui kultuuris mõni kiht muutub (nt elektri, infotehnoloogia kasutuseletulek), võib see kutsuda esile žanri sisulise ja/või vormilise teisenemise” (lk 24–25). Õeldu taustal tundub ennatlik autori võõristus 1990. aastatel Arvo Krikmanni poolt kasutusele võetud arhiiviainese kvantiteedist lähtuva mõistepaari tsender ja perifeeria suhtes (vt lk 20 ja 42 jj ning I pt). Olen

arvamusel, et iseenesest on see metafoorne mõistepaar kohane, olles paindlikuna kehtiv nimelt folkloori muutumisprotsesside iseloomustamiseks, Mõistatused on hea näide selle kohta, kuidas žanriline tšenter võib taanduda perifeeriaks ja perifeeria osutada tšentriks; samasugused muutused leiavad aset ka teiste folklooriliikide puhul ja nii arhiivmaterjalis kui elavas kasutuses.

Folkloori tänapäevasuse mõiste kontekstis on ühe mõistatuste liigi nimetusteks “klassikalised mõistatused” ja “pärimõistatused” kohasemad, kui seda on “tava-mõistatused” või “traditsioonilised mõistatused”. Autor on targu viimatitoodu kasutamises loobunud. Arvan, et väike ekskurss kõikide teemassekuuluvate liigiterminite semantikkasse poleks väitekirjas ülearune olnud.

Kuna autor on uurimuse teemaks valinud eesti mõistatused kui pärimusliigi muutuvas kultuurikontekstis, oleksin eeldanud, et sissejuhatuse teoreetiliste lähtealuste alajaotuseks paigutatud napp ülevaade klassikaliste mõistatuste ja mõistatamise sotsiaalsetest funktsioonidest (lk 26–30) oleks täisartikli mõõdus ja moodustaks iseseisva sisupeatüki. Vähemasti oleks teemapüstituse raames tulnud teemat ses osas piiritleda.

Väitekirja esimene peatükk keskendub kuue mõistatuste alaliigi tekstide žanritüpoloogiale, teise peatüki puhul on autori eesmärgiks alaliikide sisu ja tähenduse analüüs 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi algul 15 aastaga toimunud muutuste aspektist. Jälgitud on repertuaari kaldumist huumori valdkonda, kohandumisilminguid, reageerimist päevakajalistele poliitikasündmustele. Väitekirja pealkirjas formuleeritud eesmärgile – jälgida mõistatuste kultuurikonteksti selle muutumises, vastab see peatükk kõige otsemalt ja kõige üldistavamalt.

Kolmas peatükk zoofolkloorsetest aspektidest kolmes mõistatuste allžanris: keerd-küsimustes, liitsõnamängudes ja piltmõistatuses on mõneti üllatuslik asitõend loomametafoorika populaarsusest tänapäeva folklooris, seejuures mitte ainult Eestis. Selle põhjusi on kommunikatiivsuse aspektist ka esile toodud ja loomariigi esindajate statistiline pingerida kirja pandud. Analüüsitud on folkloorset väljendusviisi (nt liitsõnamängudes kodumaised, piltmõistatuses eksootilised, keerdküsimustes nii ühed kui teised loomad). Kui autori sõnutsi (lk 44 sissejuhatuse kokkuvõttes) avab ainese rahvusvahelises võimalusi edaspidisteks uuringuteks, siis siin terendaks loomaliikide osas väljavaateid koguni interdistsiplinaarseks koostööks. Pean siinkohal silmas loomaliikide endi erinevust, levikut, seost elatusaladega, usundilist tähendust eri kultuurides jmt.

Lühendmõistatused (ka lühendinaljad, lühendiparoodiad, IV pt) on tähtlühendite folkloorsed humoristlikku laadi tõlgendused. Rohkele laenulisusele eesti lühendmõistatuste seas annab seletuse asjaolu, et eesti keeles kasutatakse lühendeid vähem kui näiteks vene või inglise keeles. Kirjutises esile toodud tähelepanekud lühenditõlgenduste politiseerumisest, kasutuse tabulisusest nõukogude režiimi aegu, põimumised anekdootidega annavad tunnistust autori kompetentsusest nii keeleteaduse kui huumoriteooriate alal, mis on aidanud ilmekalt esile tuua selle allžanri eriti tugeva seose ühiskondlik-ideoloogilise kontekstiga.

Piltmõistatuste žanritunnuseid on Piret Voolaid tutvustanud mitmes artiklis. Loomade kujutamist tuleb ette tervelt kolmandikus eesti piltmõistatustest. Autor jõuab järeldusele, et “populaarseimad loomad näivad olevat need, kelle liigiomased välis-tunnused sobivad graafiliseks visualiseerimiseks” (lk 46). Küllap peab see järeldus

paika, ometi käib eesti kõige populaarsem, 710 variandiga arhiveeritud piltmõistatuse tüüp karu kohta, pildil tunnuseks ilmetud käpaotsad.

Otseselt piltmõistatustele keskenduvast artiklis (V pt) nimetab autor seda graafilist mõistatuste alaliiki piirizanriks või vahezanriks: tegemist on visuaalse ja narratiivse esituse sümbioosiga. Ilmneb mõningaid ühisjooni imemuinasjuttude ja naljanditega. Püüd leida A. Olriku sõnastatud kompositsioonireeglite kasutamist erilisi tulemusi ei anna, küll aga võib mõningatel juhtudel leida V. Proppi kirjeldatud funktsioonielementide skeemi osiseid. Selle uudse käsitlemise kõige huvitavamaks osaks osutub lühike ekskurss koomilisuse tekkeprobleemidesse, mille aluseks on omavahel sobimatute koodide kokkupõrge (lk 426–427).

Väitekirja kuues peatükk jätkab ühe erijuhtumiga. Konstateerides, et üks ja sama süžeeskeem on registreeritud nii rahvusvahelises rahvajutukataloogis (ATU 1579 “Carrying a Wolf, Coat and a Cabbage across Stream”) kui ka eesti piltmõistatuste digitaalses andmebaasis, aktsepteerib uurija sellist kokkukuuluvust ning asub jutu/mõistatustüübi leviku iseärasusi jälgima.

Arvutiajastul leiab kahekordse žanrikuuluvusega tüüp koha nii õppevahendina kui ka rahvusvahelise spontaanse levikuga arvutimänguna. Kui mõne aastakümne eest oleks folkloristilt oodatud “Hundi, kitse ja kapsapea üle jõe viimise” loo ühest liigimäärangut (mõistatus, jutt või mäng?), siis praegusaja folklorist tohib, jälginud žanrilisi muutusi muutavas kultuurikontekstis, rahumeeli sedastada: “Sama folkloorne süžee on sulandunud uute kultuurikihistustega, uute vormidega ja omandanud lisafunktsioone” (lk 128).

Mall Hiimäe

Kirjandus

Ben-Amos, Dan 1971. Toward a Definition of Folklore in Context. *Journal of American Folklore* 84, lk 3–15.

Killukesi etnograafide ja folkloristide suurkohtumiselt

SIEFi kongress Lissabonis 17.–21. aprillini 2011

P103. *Uneasy places: shifting research boundaries and displacing selves.* Keerulised (probleemsed) paigad: uurimispiiride nihutamine ja teisale paigutatud “mina”.

P203. *Narrative space in a multicultural city.* Narratiivsed ruumid mitmekultuurilises linnas.

Probleemsete paikade paneeli eesmärk oli interdistsiplinaarselt arutleda selle üle, kuidas on omavahel seotud ühelt poolt sotsiaalne tegevus ja teiselt poolt selle kaudu kujunenud paigad. Lähtuti teoreetilisest seisukohast, et sotsiaalselt raamistatud